

УДК 215:261.8

Р. Берест,*доктор історичних наук, професор**Львівський інститут економіки і туризму*

СПЕЦИФІКА БУТТЯ РЕЛІГІЇ В СУЧАСНИХ РІЗНОКОНФЕСІЙНИХ СІМ'ЯХ

Розглядається складна сучасна суспільна проблема специфіки буття релігії в різноконфесійних сім'ях, яка є фактором світоглядного розмежування українського суспільства, його ослаблення та сприяє іншим негативним явищам. Основи зазначеної проблематики були закладені багато віків тому чужоземними завойовниками в процесі асиміляції місцевого населення. Упродовж тривалого періоду історії явище міжконфесійного переходу отримувало різну оцінку, котра, як правило, базувалася на суспільно-політичних та ідейно-моральних засадах.

Ключові слова: *суспільство, поляки, українці, римо-католицький костел, греко-католицька церква.*

СПЕЦИФІКА БЫТИЯ РЕЛИГИИ В СОВРЕМЕННЫХ РАЗНОКОНФЕССИОННЫХ СЕМЬЯХ

Рассматривается сложная современная проблема специфики бытия религии в разноконфессиональных семьях, которая является фактором мировоззренческого разделения украинского общества, его ослабления и сопутствует другим негативным явлениям. Основания означенной проблематики были заложены много веков назад чужеземными завоевателями в процессе ассимиляции местного населения. Сквозь многовековую историю явление межконфессионального перехода получало разные оценки, которые, как правило, базировались на общественно-политических и идейно-моральных устоях.

Ключевые слова: *общество, поляки, украинцы, римо-католический костел, греко-католическая церковь.*

PACIFICATION OF THE RELIGION'S BEING IN MODERN FAMILIES OF DIFFERENT CONFESSIONS

The complex contemporary social problem is considered: the issue of religion's being in the families of different confessions which promote ideological polarization in Ukrainian society, its weakening and other negative phenomena. The bases of the

issues were laid centuries ago by foreign invaders in the process of assimilation of the local population. For a long period in the history of interconfessional transition phenomenon has received various estimates which was usually based on the socio-political, ideological and moral principles.

Keywords: *society, Poles, Ukrainians, Roman Catholic Church, the Greek Catholic Church.*

Сучасна Україна – багатонаціональна держава. Проголошення державної незалежності відкрило для народу дорогу до демократичних цінностей, але в умовах перехідного періоду не спростило, а значно ускладнило в українському суспільстві багато питань. Перш за все, до них слід віднести проблему питання буття релігії в різноконфесійних сім'ях. Іноді зазначена проблема набуває значної гостроти.

Особливо актуальним дане питання залишається для західноукраїнських земель, які пережили багатолітні політичні впливи чужоземних завойовників, їхні світоглядні системи, що, безумовно, наклало відбиток на не одне повоєнне покоління. Чи не найбільшим на автотонне українське населення виявився вплив католицизму з боку Речі Посполитої.

Причиною появи даної статті став далеко не простий випадок сьогодення, коли сім'я з трьох осіб (мама, батько і син) опинилася під впливом переконань різних релігійних конфесій. Так, батько, виходець з Волині, залишається вірним традиціям російської православної церкви, мама – місцева жителька, сповідує греко-католицьку релігію, а єдиний син опинився в обіймах римо-католиків. Річ у тому, що, особливо, в Західній Україні, в умовах розвитку демократичних засад незалежної держави, було реабілітовано чимало римо-католицьких громад та повернуто їм культові споруди. Конкретними прикладами стало відновлення парафій й практичне функціонування римо-католицьких костелів не тільки в обласних й районних центрах, але й у невеликих містечках та селищах, зокрема, в Рудках на Самбірщині, Новосілках на Золочівщині, Берездівцях на Жидачівщині, Пнікуті на Мостищині, Комарниках на Турківщині та багато інших.

Як зауважено на підставі власних досліджень, для периферійного обивателя, перш за все, проблематичним є неспівпадання католицького та православного (а також греко-католицького) релігійних календарів. Особливо напружуються стосунки між вірними в часи великих християнських свят, наприклад, Великодніх. Як зауважив один із представників римо-католицької громади з Рудок, коли поляки святкують Великдень, то українці возять на поле гній або виконують

інші землеробські роботи. Можна цілком погодитися, що це виглядає зневажливо. Проте можемо зауважити й зворотнє, що відбувається, наприклад, в середовищі католиків-землеробів, коли українці вшановують Великодні свята свого церковного календаря.

Часто представники старшого покоління наголошують, що таких проблем в СРСР та УРСР, зокрема, не існувало. Зрештою, релігія в межах тоталітарної комуністичної системи в буквальному розумінні слова була пригнічена. Колишня радянська ідеологічна машина не тільки відмежувала церкву й релігію від держави, але й постійно намагалася компрометувати та нищити її.

На загальному тлі форматування інтернаціонального суспільства уже з перших післявоєнних років у підпіллі опинилася греко-католицька церква. Поза законом перебували численні громади римо-католиків, євреїв, караїмів, вірменів, протестантів (євангелістів, баптистів, адвентистів, кальвіністів, менонітів тощо), чернечі ордени василіан, студитів, домініканів, кармелітів, бернардинів, тринітаріїв, єзуїтів та інші, які у міжвоєнний період густо заселяли західноукраїнські землі.

Варто зауважити й те, що релігієзнавство в роки радянської влади у навчальних закладах викладали у курсі наукового атеїзму. Атеїстичне бачення довкілля висвітлювали в своїх роботах В. Тангер, Б. Любовик (Религия, как социальное явление. – К., 1982), П. Корсуха (Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози. – К., 1994) та ін.

Проте, як зауважив сучасний відомий український релігієзнавець проф. А. Колодний, «радянське релігієзнавство, що, як і інші суспільні науки, існувало в заданих ідеологічних шорах, також штучно обмежувало у контактах з соціальною реальністю» [1, с. 438]. Значно краще виглядало вивчення релігій в Україні серед дослідників діаспори, де появились праці І. Власовського, Ю. Мулика-Луцика, М. Ваврика, А. Пекара, І. Патриля («Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ»), І. Огієнка («Українська церква»), о. Ю. Катрія («Пізнай свій обряд») та ін. Але значною їх проблемою була слабка джерельна база, котра була зумовлена перебуванням авторів на еміграції. З точки зору розвитку сучасного релігієзнавства, то теперішні науковці визнають, що «опанувавши здобутки сучасної релігієзнавчої науки, ми стали усвідомлювати, що відстали від світової науки у пізнанні і науковому осягненні релігійних феноменів» [1, с. 438].

З числа найновіших вітчизняних публікацій відзначимо 2-х томну колективну працю під назвою «Релігієзнавство України», яка вийшла у 2013 р. у виданні науковців відділу релігієзнавства Інституту фі-

лософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Автори піднімають низку важливих питань. Серед них, в плані основної проблематики нашої публікації, відмітимо дослідження В. Шевченко «Історико-релігійні праці доби поширення унійної моделі співіснування православ'я і католицизму» [1, с. 74–91], В. Климова «Церковні і монастирські автори XVI – XVII ст. про проблеми конфесійного життя» [1, с. 91–121] та ін.

Метою статті є аналіз реальних фактів світогляду з життя теперішнього населення західноукраїнських земель, спроба пошуку історичного коріння цієї важливої суспільної проблеми та варіанти виходу з неї.

Міжконфесійне протистояння в сім'ях надзвичайно складна суспільна проблема, яка терміново повинна знайти своє раціональне вирішення. Варто зауважити, що навіть на українських землях польський костел виступає доволі серйозним конкурентом українській православної церкві в боротьбі за мирян. Як свідчать реальні факти, різними методами і шляхами відбувається наполеглива боротьба за вірних і, перш за все, підрастаюче покоління.

Для короткого порівняння візьмемо два храми різних конфесій (римо-католицької і православної) в містечку Бібрка Перемишлянського району Львівської області, які створені (відновлені) в перші роки державної незалежності України. Так місцевий костел, що носить ім'я святих Миколая та Анни, привертає до себе увагу розташуванням на помітно виділеному пагорбі в центральній частині міста, благоустроєм, гуртковою роботою, бібліотекою, де можна скористатися послугами Інтернет-ресурсу тощо. У той же час православна церква святого Вознесіння Господнього, збудована на окраїні містечка, і є малопомітною серед його архітектурних пам'яток.

Немаловажну роль у становленні громади та костелу відіграла зовнішня підтримка. Так малочисельна місцева громада католиків отримала значну матеріальну й грошову допомогу з Польщі, що дало змогу на належному рівні і в короткі терміни виконати значний обсяг ремонтно-будівельних робіт та навколишнього благоустрою. Для порівняння зауважимо, що у той же час розпочалося будівництво невеликої православної церкви, громада якої була значно чисельніша, але воно затягнулося на роки, бо велося, в основному, власними силами на добровільні пожертви парафіян. Жодної допомоги держава не надала.

В цьому плані немаловажним фактом залишається тісна співпраця й взаємопідтримка польських релігійних діячів з їхніми державними структурами. Про це свідчать періодичні делегації посадовців з Польщі в Україну з нагоди відзначення ювілейних дат, святкових подій римо-католицької громади тощо. Звичайно, це сприяє кращому

згуртуванню громади. На жаль, не завжди можна відмітити подібне явище серед відповідальних та високопоставлених українських духовних й світських осіб.

Проте більш проблематичним є те, що з появою нового покоління, яке народилося і виросло в незалежній Україні, в суспільстві виникають гострі проблематичні ситуації, які дискредитують українську православну чи греко-католицьку церкву і навіть намагаються ставити її в число неправдивих.

Звичайно, таке становище не сприяє згуртуванню народу. В цих умовах національна церква не виконує місії об'єднання парафіян та їх сімей, українського народу. Саме на міцності сім'ї будується міць держави. Сім'я була і залишається основним осередком виховання, центральним місцем у формуванні моральних та ідейних переконань підростаючого покоління [2, с. 629–630].

На перший погляд видається благородним те, що зараз дуже часто при костелах організують для місцевого українського населення благочинні акції, пропонують гуманітарну допомогу, місцевим дітям та молоді – безкоштовні заняття у християнських різновікових групах, гуртках, товариствах, безкоштовне перебування та навчання в літніх дитячих і юнацьких таборах на території Польщі тощо. Такими діями римо-католицькі костели, перш за все, намагаються привернути на свою сторону молодь, що закладає велику небезпеку для майбутнього українського суспільства у його єдності та світоглядному сприйнятті.

Зрештою зауважено, що у профілактичній роботі з молоддю часто опираються на окремі сторінки історії, колишні християнські традиції тощо. У той же час поза увагою залишаються важливі питання щодо завоювання українських земель, насильницької їх полонізації, знищення українських храмів та громад, реального становища українського населення в умовах польської влади тощо.

Якщо абстрагуватися від радянської влади з її антирелігійними заходами, то навіть в умовах міжвоєнної Польщі на західноукраїнських землях, що входили у її склад, існували значні релігійні протиріччя. На підставі статистичних даних В. Кубійовича, перед початком Другої світової війни Східна Галичина в релігійно-національному плані відзначалася значною строкатістю. Майже в кожному населеному пункті проживало декілька конфесій. У дослідженні ми умовно абстрагуємося від євреїв, німців та інших народів, вступ у релігійні громади яких обмежувався мовним та іншими бар'єрами.

Загалом римо-католики складали найбільш чисельні та переважаючі групи населення лише у містах. Так у Львові на початок 1939 р.

з 320 тис. мешканців 163 тис. чол. значилися поляками (тобто більше половини із загального числа мешканців), 102 тис. чол. налічували євреї і лише близько 50 тис. осіб нараховували українці [3, с. 47]. Крім цього, висока питома вага поляків значилася в Бережанах [3, с. 3], Городку [3, с. 26], Коломиї [3, с. 36] та ін.

Варто принагідно зауважити, що окремі містечка (Броди, Щирець, Стрий та ін.) мали значну перевагу єврейського населення. Перехід українців чи представників інших етносів у єврейське релігійне середовище був ускладнений незнанням ідишу, івриту чи гебрайської мови. Ще й досі в багатьох населених пунктах Галичини знаходяться знищені, закриті або переобладнані під господарські, виробничі та інші споруди колишні польські костели, німецькі кірхи, єврейські синагоги тощо.

Середнє пропорційне значення за числом віруючих різних конфесій мало повітове містечко Бібрка, де на 1 січня 1939 р. проживало 5900 мешканців. З них 2050 становили українці, 1850 – поляки та 2000 – євреї [3, с. 6]. Українське населення зазначеного містечка мало православну та греко-католицьку церкву. Ще з XVI ст. у Бібрці значиться польський костел, а з XVIII ст. – єврейська синагога.

Мусимо критично зауважити, що наведені дані статистичних таблиць В. Кубійовича заокруглені до десяткового значення, ймовірно, неточні, адже дослідник не подає жодних відомостей про німецькомовне населення, яке також проживало у Бібрці та на присілку Ернсдорф. На місцевому кладовищі німецькі колоністи збудували кірху, котра існує й досі, але не має практичного застосування.

В сільських населених пунктах велику перевагу мало українське населення. Окремі українські села, незважаючи на посилені процеси польської колонізації західноукраїнських земель, залишилися етнічно чистими.

Проте проблематичним питанням в плані форматування національної єдності для українців став їх поділ на уніатів та православних. Поява уніатської церкви (греко-католицької) ще наприкінці XVI ст. викликала опір і недовіру у багатьох православних священнослужителів, тому перехід на нову релігію виявився довготривалим, супроводжувався гострою боротьбою й протистоянням на різних рівнях тощо.

У той же час упродовж віків не надто доброзичливо будувалися стосунки між польським костелом та греко-католицькою церквою. Як свідчать матеріали галицької періодики, навіть на початку XX ст. в Східній Галичині існували доволі напружені стосунки між римо-ка-

толиками та уніатами. Нерівноправність у стосунках між кліром, зазвичай, переносилась у сферу побутових відносин між парафіянами.

Під впливом дії низки внутрішніх та зовнішніх чинників ще в довоєнний період почастішали випадки переходу греко-католицьких священнослужителів на римо-католицький обряд, що мало негативне значення. Чи не основною причиною виступало принижене становище та організаційна слабкість греко-католицької церкви в умовах домінування костелу [4, с. 95].

Варто відмітити, що трактування фактів переходу з однієї релігії в іншу були доволі неоднозначними. Багатогранна політична й світоглядна структура галицького суспільства сприяла побутуванню різних поглядів на проблему міжконфесійних переходів. Наприкінці XIX ст. найбільш крайню позицію займали галицькі русофіли. Перехід з православної чи греко-католицької релігії в римо-католицьку і навіть з православ'я у греко-католицьку у русофільському середовищі вважалося ополяченням та зрадою. У той же час зауважимо, що тоді кожен католик асоціював себе з польським етносом, а кожен греко-католик – з руським, тобто українським [5, с. 2–3]. Тому твердити про появу та поширення уніатів-зрадників видається не коректно.

В умовах існування на західноукраїнських землях Польської держави міжвоєнного періоду поширення римо-католицької експансії набуло не стільки релігійного, як національного виразу. Представники радикального напрямку випадки переходу населення в католицизм не трактували як вибір чи зважену дію. Останніх намагалися показати як пасивний, несвідомий матеріал в асимілізаційній роботі польського кліру.

У латинізаторській політиці та діяльності в Галичині римо-католицьке духовенство користувалося великою підтримкою та сприянням пропольської крайової влади. На переконання русофілів державні посади займали лише католики, тобто поляки, німці. Але навіть в цій ситуації суспільну роль греко-католицького священництва вони оцінювали вкрай негативно, звинувачуючи його у бездіяльності щодо латинізації українського населення [6, с. 1].

Навіть вищу греко-католицьку ієрархію русофіли постійно критичували за те, що вона не трактувала процеси ополячення корінного населення на західноукраїнських землях як суспільне зло [7, с. 1].

Відповідно до місії русофілів та реального стану в галицькому суспільстві формувалася негативна громадська думка стосовно унії з Римом й статусу греко-католицької церкви. Як було зазначено в русофільському журналі «Галичанин», Берестейська унія, завдяки якій появилася греко-католицька релігія, «истребила руськую народность

и привела русскую церков и духовенство к совершенному падению» [8, с. 1].

Особливістю історії України є те, що упродовж тривалого періоду через її землі пройшло значне число азійських та європейських завоювальників, котрі, здебільшого, не визнавали православ'я, а намагалися культивувати свої релігійні уявлення. Державна незалежність, перш за все, сприяла відновленню національних релігій, що на початках знаходило вираження у міжконфесійних протистояннях, непорозуміннях і навіть у боротьбі за храми, церковне майно тощо. В будь-якому суспільстві, здебільшого, релігія виступає формою суспільної свідомості і визначається як соціально обумовлене явище. Багатонаціональний склад населення українських земель став основною причиною побутування на них різних релігійних конфесій.

Сучасний розвиток незалежної України вимагає нагального вирішення багатьох важливих питань. Перш за все, гостро та актуально стоїть потреба піднесення національної гідності та гордості. Надзвичайно важливим, на нашу думку, є згуртування українців на основі створення незалежної, єдиної помісної української церкви, яка була б позбавлена проросійських, пропольських й інших впливів й вірно слугувала інтересам українського народу, бо, як твердить народна мудрість, «Сила там, де єдність».

Список використаних джерел:

1. Релігієзнавча думка України другого тисячоліття / За ред. В. Климова, А. Колодного. – К., 2013. – 439 с.
2. Сім'я // Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
3. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини. – Wiesbaden, 1983. – 175 с.
4. Кісь Н. Рух за візантинізацію та «очищення обряду» в греко-католицькій церкві в Галичині на початку ХХ ст. / Назар Кісь // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис, 2010. – Ч. 17. – С. 95–99.
5. Перетягане на латинський обряд і спошщення нашого народу // Громадський голос. – 1910. – Ч. 26. – С. 2–3.
6. Ополячиваніє русскаго населенія во Львовъ // Галичанинъ. – 1913. – Ч. 9. – С. 1.
7. Почему процвѣтаетъ латинизація? // Галичанинъ. – 1913. – Ч. 44. – С. 1.
8. Фамозый протестъ «русько-католицкихъ» богословов // Галичанинъ. – 1900. – Ч. 153. – С. 1.